

Залужний В. Ф.,

<https://orcid.org/0000-0002-1279-6275>

*аспірант кафедри адміністративного, цивільного та господарського права
і процесу Академії Державної пенітенціарної служби*

ВІЙСЬКОВО-ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОСТУПОК: ПОНЯТТЯ, СКЛАД, ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ У ВІЙСЬКОВО-ДИСЦИПЛІНАРНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

MILITARY-DISCIPLINARY OFFENSE: CONCEPT, COMPOSITION, FEATURES OF NORMATIVE ENFORCEMENT IN MILITARY-DISCIPLINARY LEGISLATION

У статті обґрунтовано поняття військово-дисциплінарного проступку як винного, протиправного діяння (або бездіяльності), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем покладених на нього військово-дисциплінарним законодавством та службовими/посадовими обов'язками вимог дисциплінарного характеру, яке посягає на порядок у сфері відносини військової служби, військово-службового управління, і за яке, у разі його скоєння, на порушника може бути накладене дисциплінарне стягнення.

Визначено ознаки військово-дисциплінарного проступку: 1) наявність спеціального суб'єкта; 2) наявність вини особи, що його скоїла; 3) об'єктивація у дії чи бездіяльності; 4) протиправність; 5) суспільна шкідливість; 6) настання відповідальності у формі дисциплінарного стягнення.

Доведено, що суб'єктом військово-дисциплінарного проступку є фізична осудна особа, яка перебуває у статусі військовослужбовця ЗСУ, або прирівняна до зазначеної категорії особа. Суб'єктивну сторону військово-дисциплінарного проступку складає вина, виражена у формі умислу чи необережності. Загальним об'єктом військово-дисциплінарного проступку є правовідносини, пов'язані з реалізацією військовослужбовцем обов'язку щодо оборони України, її захисту; родовим – правовідносини, що складають сутність військової дисципліни, військового правопорядку, громадського порядку; безпосереднім – визначені законодавством та посадою обов'язки військовослужбовця. Об'єктивну сторону військово-дисциплінарного проступку складають: а) протиправна поведінка суб'єкта; б) шкідливі наслідки діяння; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними.

Доведено, що інститут військово-дисциплінарного проступку поки що не знаходить належного нормативного закріплення у військово-дисциплінарному законодавстві, що негативно впливає на завдання підвищення рівня військової дисципліни у підрозділах Сил оборони в умовах їх протидії широкомасштабній агресії російської федерації проти України.

Зроблено висновок, що для покращення напряму військового управління, змістом якого є забезпечення військової дисципліни, та відповідного напряму адміністративно-правового регулювання принципово важливими є подальша розробка теоретико-методологічних, організаційних засад військової дисципліни та військово-дисциплінарної відповідальності; удосконалення адміністративно-правової характеристики інституту військово-дисциплінарного проступку; підвищення якості військово-дисциплінарного законодавства.

Ключові слова: *військово-дисциплінарний проступок, військова дисципліна, військово-дисциплінарне законодавство, військовослужбовець, адміністративно-правове регулювання, військове управління.*

The article substantiates the concept of a military disciplinary offense as a culpable, illegal act (or inaction), which consists in the non-fulfillment or improper fulfillment by a serviceman of the requirements of a disciplinary nature imposed on him by the military disciplinary legislation and official/official duties, which interferes with order in the sphere relations of the military service, the military service administration, and for which, in the event of its commission, the violator may be subject to a disciplinary penalty.

The signs of a military disciplinary offense have been determined: 1) the presence of a special subject; 2) presence of guilt of the person who committed it; 3) objectification in action or inaction; 4) illegality; 5) social harm; 6) incurring liability in the form of disciplinary action.

It has been proven that the subject of a military disciplinary offense is a convicted physical person who is in the status of a serviceman of the Armed Forces, or a person equated to the specified category. The subjective side of a military disciplinary offense is guilt expressed in the form of intent or carelessness. The general object of a military disciplinary

offense is the legal relationship related to the fulfillment by a serviceman of his duty to defend Ukraine and its protection; generic – legal relations that make up the essence of military discipline, military law and order, public order; direct – the duties of a military serviceman are defined by legislation and position. The objective side of a military disciplinary offense consists of: a) illegal behavior of the subject; b) harmful consequences of the action; c) cause-and – effect relationship between them.

It has been proven that the institution of military disciplinary offense does not yet find the appropriate normative anchoring in military disciplinary legislation, which negatively affects the task of increasing the level of military discipline in the units of the Defense Forces in the conditions of their opposition to the large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It was concluded that to improve the direction of military management, the content of which is the provision of military discipline, and the corresponding direction of administrative and legal regulation, further development of the theoretical and methodological, organizational foundations of military discipline and military disciplinary responsibility is fundamentally important; improvement of the administrative and legal characteristics of the institute of military disciplinary offense; improving the quality of military disciplinary legislation.

Key words: *military disciplinary offense, military discipline, military disciplinary legislation, military serviceman, administrative and legal regulation, military administration.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Військова дисципліна завжди була і продовжує залишатися базовим принципом військового будівництва, методом та способом гарантування боєздатності військ. Особливого значення набуває завдання підвищення рівня військової дисципліни в умовах протистояння Сил оборони широкомасштабному наступу російської федерації проти України. Між тим, аналіз дисциплінарної практики у підрозділах Сил оборони свідчить про відсутність динаміки до зниження кількості військово-дисциплінарних проступків, а також про структурну трансформацію їх складу (змісту). Зазначене обумовлює необхідність посилення уваги фахівців до інституту військово-дисциплінарного проступку, удосконалення його адміністративно-правової характеристики з метою пошуку нових підходів до розв'язання проблеми забезпечення відповідного сучасним геополітичним викликам рівня військового управління, військової дисципліни, законності і правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з дисциплінарними праводносинами у військових формуваннях, ефективно розробляють В.М. Александров, В.М. Коломоєць, В.П. Кононець, С.Ю. Поляков, С.С. Тюрін, В.В. Ягупов та ін. Теоретичні проблеми дисциплінарного проступку розглядають Т.В. Колеснік [1], О.С. Полякова [2], Л.Ю. Прогноук [3], В.В. Середя [4] та ін. Завдяки зусиллям зазначених фахівців сформовано підходи до поняття дисциплінарного

проступку, виділено його ознаки, досліджено склад. Однак, військово-дисциплінарному проступку, як інституту адміністративного права, а також проблемам його об'єктивності у нормах чинного військово-дисциплінарного законодавства поки що належної уваги не приділялося.

Мета статті полягає у обґрунтуванні поняття військово-дисциплінарного проступку; розкритті його правової природи, ознак, складу; здійсненні аналізу проблем нормативної об'єктивності зазначеного інституту у чинному військово-дисциплінарному законодавстві.

Виклад основних результатів дослідження. Приступаючи до обґрунтування поняття військово-дисциплінарного проступку, зазначимо, що під дисциплінарним проступком найчастіше розуміють певне порушення установленого порядку, пов'язане з невиконанням суб'єктом визначених службових або трудових обов'язків. Так, В.І. Прокопенко дисциплінарним проступком вважає «винне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього законодавством про працю, колективним і трудовим договорами трудових обов'язків» [5, с. 413]. На думку В.В. Середи, «дисциплінарний проступок – є винне, протиправне діяння (бездіяльність), яке посягає на трудову дисципліну у відповідному організованому колективі (підприємстві, установі) шляхом невиконання чи неналежного виконання своїх трудових обов'язків, і за яке передбачено застосування дисциплінарних санкцій, визначених чинним законодавством» [4, с. 128]. М.І. Іншин, розглядаючи дисциплінарний

проступок як порушення усталеного порядку управління у сфері трудових чи службових відносин, наголошує, що підставою для нього слугують порушення правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників (керівників), а також певних морально-етичних вимог [6, с. 399].

Для розуміння методологічних проблем формування концепції військово-дисциплінарного проступку, передовсім, зазначимо, що чинне військово-дисциплінарне законодавство не закріплює його визначення, а у науковому середовищі тривають дискусії стосовно правової природи дії (бездіяльності), змістом якої є порушення військовослужбовцем дисциплінарних вимог. Для позначення такої дії (бездіяльності) у теорії та законодавстві використовуються такі досить неоднозначні термінопоняття, як «військовий дисциплінарний проступок», «військове дисциплінарне правопорушення», «порушення військової дисципліни», «дисциплінарна провинність». У контексті розв'язання зазначеної проблеми найбільш прийнятним вважаємо використання терміну «військово-дисциплінарний проступок» як такого, що найбільш об'єктивно та повно відповідає критеріям оцінки дій, які посягають на порядок службових відносин у сфері військової служби, характеризуються суспільною шкідливістю, настанням несприятливих для порушника наслідків, і заборона на здійснення яких міститься у нормах спеціального (військового) законодавства. З урахуванням зазначеного, висловимо припущення про те, що військово-дисциплінарний проступок за своєю природою є специфічним видом правопорушення, змістом якого є порушення норм військової дисципліни.

Плюралізм поглядів на природу військово-дисциплінарного проступку обумовлює варіативність його дефініцій. Так, В.М. Александров визначає дисциплінарний проступок військовослужбовця як «протиправне, суспільно шкідливе, винне діяння, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем своїх службових повноважень, наданих йому відповідно до посади, а також інших, закріплених у нормативно-правових актах обов'язків, яке заподіює державі й суспільству суттєву шкоду, і за яку передбачено дис-

циплінарну відповідальність» [7, с. 134–135]. На думку С.С. Тюріна, військовий дисциплінарний проступок – «це порушення військовослужбовцем обов'язків (невиконання чи неналежне виконання), покладених на нього по службі законами України, військовими статутами, наказами та іншими нормативно-правовими актами органів військового управління, командирів і начальників, якщо у вчиненому немає ознак злочину» [8, с. 143]. Натомість, О.В. Полякова під зазначеним поняттям розуміє порушення військовослужбовцем військової дисципліни, що заподіює шкоду організації й порядку управління у Збройних Силах України, і в разі скоєння якого на порушника може бути накладене дисциплінарне стягнення [2].

Ураховуючи зазначені позиції, під *військово-дисциплінарним проступком* пропонуємо розуміти *винне, протиправне діяння (або бездіяльність), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем покладених на нього Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, Статутом внутрішньої служби, службовими/посадовими обов'язками, іншим військово-дисциплінарним законодавством вимог дисциплінарного характеру, яке посягає на порядок у сфері відносини військової служби, військово-службового управління, і за яке, у разі скоєння, на порушника може бути накладене дисциплінарне стягнення.*

Погляди науковців на ознаки дисциплінарного проступку також різняться. Так, В.І. Прокopenко основною ознакою дисциплінарного проступку вважає винність працівника [5, 413], А.В. Адрушко, з-поміж інших, виділяє протиправність та суспільну шкоду [9, с. 373], а В.В. Серeda до ознак дисциплінарного проступку відносить: протиправність; винність; наявність шкідливих наслідків; причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкідливими наслідками; настання дисциплінарної відповідальності [4, с. 127].

Ураховуючи зазначене, а також зважаючи на обґрунтоване вище визначення поняття військово-дисциплінарного проступку, до переліку його сутнісних ознак пропонуємо відносити: 1) наявність спеціального суб'єкта (особи із числа військовослужбовців та прирівняних до них категорії осіб); 2) наявність вини особи,

що його скоїла; 3) об'єктивацію у дії чи бездіяльності; 4) протиправність; 5) суспільну шкідливість; 6) настання відповідальності у формі дисциплінарного стягнення.

Реалізуючи завдання розкриття *складу* військово-дисциплінарного проступку, акцентуємо на схожості соціальної і юридичної природи дисциплінарного проступку і правопорушення. Вище зазначалося, що військово-дисциплінарний проступок, за своєю сутністю, є видом правопорушення, що має певну специфіку. Отже, структура військово-дисциплінарного проступку у цілому відповідає структурі правопорушення, яку, згідно теорії права, складають: а) суб'єкт; б) суб'єктивна сторона; в) об'єкт; г) об'єктивна сторона [10, с. 74]. З урахуванням зазначеного, *суб'єктом* військово-дисциплінарного проступку є фізична осудна особа, яка перебуває у статусі військовослужбовця ЗСУ, або прирівняна до зазначеної категорії особа [11]. *Суб'єктивну сторону* військово-дисциплінарного проступку складає вина, тобто, психічне ставлення правопорушника до наслідків своїх дій, виражена як умисел чи необережність. Характеризуючи *об'єкт* військово-дисциплінарного проступку, нагадаємо те, що під об'єктом правопорушення розуміють той чи інший аспект суспільних відносин, який порушується у результаті посягання, а також те, що існує традиція виділення загального, родового, безпосереднього об'єкту [4, 12, 13]. З урахуванням зазначеного, пропонуємо загальним об'єктом військово-дисциплінарного проступку вважати правовідносини, пов'язані з реалізацією військовослужбовцем обов'язку щодо оборони України, захисту її незалежності та територіальної цілісності; родовим – правовідносини, що складають сутність військової дисципліни, військового правопорядку, громадського порядку; безпосереднім – визначені дисциплінарним законодавством та посадою службові та посадові обов'язки військовослужбовця. Обґрунтовуючи *об'єктивну сторону* військово-дисциплінарного проступку, нагадаємо, що згідно теорії права, об'єктивну сторону правопорушення складають: а) протиправна поведінка суб'єкта; б) шкідливі наслідки діяння; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними. Відпо-

відно, зазначені елементи присутні і у складі об'єктивної сторони військово-дисциплінарного проступку.

Слід зазначити, що далеко не всі складові обґрунтованої вище концепції військово-дисциплінарного проступку знаходять свою нормативну об'єктивацію. Проведений аналіз основних нормативно-правових актів військово-дисциплінарного законодавства засвідчив існування цілого комплексу проблем, пов'язаних із формою та способом закріплення, та, відповідно, реалізацією інституту військово-дисциплінарного проступку. До таких проблем відносимо, зокрема:

1. Чинне військово-дисциплінарне законодавство не закріплює визначення поняття «військово-дисциплінарний проступок». Так, у тексті Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [14] використовується термін «порушення військової дисципліни», проте, не розкривається його зміст. На практиці це призводить до ускладнень процедури кваліфікації відповідних дій суб'єктами дисциплінарної влади та ускладнень щодо їх розмежування від інших протиправних дій.

2. Чинне військово-дисциплінарне законодавство не закріплює поняття складу дисциплінарного проступку, а також не встановлює вимогу необхідної достатності його елементів. Фактично, правове регулювання підстав дисциплінарної відповідальності зводиться до змісту ч. 2 ст. 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, де зазначено, що «у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладити дисциплінарне стягнення» [14].

3. Чинне військово-дисциплінарне законодавство належним порядком закріплює лише один елемент складу дисциплінарного проступку, а саме – суб'єкта. Категорії військовослужбовців, на які поширюється дія Дисциплінарного статуту ЗСУ, визначено у його преамбулі. Водночас, у чинному військово-дисциплінарному законодавстві відсутнє визначення поняття «військовослужбовець», а дисциплінарний статус окремих категорій військовослужбовців

(прирівняних до них осіб) регламентується за принципом замовчування.

4. У жодному з чинних нормативно-правових актів не закріплено вимогу становлення виду та форми вини правопорушника. Натомість, процедура визначення винуватості чи невинуватості військовослужбовця майже завжди залежить від командира (у тому випадку, якщо він не призначає процедуру службового розслідування). Зокрема, саме так можна трактувати норму ч. 1. ст. 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, процитовану вище.

5. Має місце певна конкуренція норм Дисциплінарного статуту та норм КУпАП в частині охоплення складу дисциплінарного проступку, зокрема, через невизначеність останнього. Так, ч. 1 ст. 15 КУпАП містить норму, відповідно до якої «Військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів (...), несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами» [15]. Закріплюючи перелік виключень із загального прядку, ч. 3 цієї ж статті ст. 15 КУпАП містить норму, що «крім зазначених у частині першій цієї статті, особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну, у випадках, прямо передбачених ними, несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність, а в інших випадках – адміністративну відповідальність на загальних підставах» [15]. Тобто, має місце перехресне відсилання до норм Дисциплінарного статуту та КУпАП, притому, що КУпАП містить Главу 13-Б, присвячену військовим адміністративним правопорушенням, за скоєння яких накладається дисциплінарне стягнення, а Дисциплінарний статут у принципі не повинен регулювати питання адміністративної відповідальності. Такий стан речей, на нашу думку, можна було б виправити шляхом внесенням відповідних змін у Дисциплінарний статут ЗСУ.

6. Окремі статті Глави 13-Б КУпАП, якими встановлено адміністративну відповідальність за військово-адміністративні правопорушення, мають недоліки у формулюванні. Зокрема, ст. 172¹⁵ встановлює відповідальність за такий

вид правопорушення, як «недбале ставлення до служби». Хоча ні в самій статті, ні в іншому нормативно-правовому акті роз'яснень зазначеного терміну не подається. Це ж саме можна зазначити і стосовно формулювання змісту ст. 172¹⁰ «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)».

Отже, констатуємо, що інститут військово-дисциплінарного проступку поки що не знаходить належного нормативного закріплення у чинному військово-дисциплінарному законодавстві. Такий стан речей негативно впливає на реалізацію завдання підвищення рівня військової дисципліни у підрозділах Сил оборони, особливо, з урахуванням умов воєнного стану, ускладнює реалізацію ефективної дисциплінарної практики. Для покращення напряму військового управління, змістом якого є забезпечення військової дисципліни, та відповідного напряму адміністративно-правового регулювання принципово важливим вважаємо подальшу розробку теоретико-методологічних, організаційних засад військової дисципліни та військово-дисциплінарної відповідальності; удосконалення адміністративно-правової характеристики інституту військово-дисциплінарного проступку; підвищення якості військово-дисциплінарного законодавства.

Висновки:

1. Військово-дисциплінарним проступком є винне, протиправне діяння (або бездіяльність), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем покладених на нього Дисциплінарним статутом ЗСУ, Статутом внутрішньої служби, службовими/ посадовими обов'язками, іншим військово-дисциплінарним законодавством вимог дисциплінарного характеру, яке посягає на порядок у сфері відносини військової служби, військово-службового управління, і за яке, у разі його скоєння, на порушника може бути накладене дисциплінарне стягнення.

До ознак військово-дисциплінарного проступку пропонуємо відносити: 1) наявність спеціального суб'єкта (особи із числа військовослужбовців та прирівняних до них категорії осіб); 2) наявність вини особи, що його скоїла; 3) об'єктивація у дії чи бездіяльності; 4) протиправність; 5) суспільна шкідливість;

б) настання відповідальності у формі дисциплінарного стягнення.

2. Склад військово-дисциплінарного проступку утворюють: а) суб'єкт; б) суб'єктивна сторона; в) об'єкт; г) об'єктивна сторона. Суб'єктом військово-дисциплінарного проступку є фізична осудна особа, яка перебуває у статусі військовослужбовця ЗСУ, або прирівняна до зазначеної категорії особа. Суб'єктивну сторону військово-дисциплінарного проступку складає вина, виражена у формі умислу чи необережності. Загальним об'єктом військово-дисциплінарного проступку є правовідносини, пов'язані з реалізацією військовослужбовцем обов'язку щодо оборони України, захисту її незалежності та територіальної цілісності; родовим – правовідносини, що складають сутність військової дисципліни, військового правопорядку, громадського порядку; безпосереднім – визначені дисциплінарним законодавством та посадою службовці та посадові обов'язки військовослужбовця. Об'єктивну сторону військово-дисциплінарного проступку складають: а) протиправна поведінка суб'єкта; б) шкідливі наслідки діяння; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними.

3. Окремі складові теоретико-правової характеристики інституту військово-дисциплінарного проступку знаходять своє відображення у нормах військово-дисциплінарного законодавства, складаючи при цьому окремий напрям адміністративно-правового регулювання. Інститут військово-дисциплінарного проступку поки що не знаходить належного нормативного закріплення у військово-дисциплінарному законодавстві, що негативно впливає на завдання підвищення рівня військової дисципліни у підрозділах Сил оборони в умовах їх протидії широкомасштабній агресії російської федерації проти України.

4. Для покращення напряму військового управління, змістом якого є забезпечення військової дисципліни, та відповідного напряму адміністративно-правового регулювання принципово важливим вважаємо подальшу розробку теоретико-методологічних, організаційних засад військової дисципліни та військово-дисциплінарної відповідальності; удосконалення адміністративно-правової характеристики інституту військово-дисциплінарного проступку; підвищення якості військово-дисциплінарного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колеснік, Тетяна. Склад дисциплінарного проступку як підстава притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 89–94.
2. Полякова О.С. Специфічні риси дисциплінарної відповідальності військовослужбовців: *Матеріали XIV Міжнародної наукової інтернет-конференції ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION*. URL: <http://intkonf.org/kand-yurid-nauk-polyakova-o-s-spetsifichni-risi-distsiplinarnoyi-vidpovidalnosti-viyskovosluzhbovtsiv/> дата звернення 25.01. 2023).
3. Прогонюк Л.Ю. Поняття дисциплінарного проступку. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Серія «Право». 2009. № 12. С. 58–65.
4. Серета В.В. Поняття, ознаки та склад дисциплінарного проступку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 125–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2014_12_31 (дата звернення: 25.02.2023).
5. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Харків.: Консум, 2000. 480 с.
6. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2005. 452 с.
7. Александров В.М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 196 с.
8. Тюрін С.С. Дисциплінарна відповідальність військово-службовців Збройних сил України: дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 176 с.
9. Андрушко А.В. Основні проблеми загальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві. *Держава і право: Зб. наук. праць*. Вип. 37. Київ, 2007. С. 371–377.
10. Виноградова Л.Є. Зміст правопорушення як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів. *Митна справа*. 2003. № 3. С. 72–76.

11. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. Дата оновлення: 14.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008/conv#n2> (дата звернення: 25.01.2023 р.).

12. Хайдер Саїд Джіхад Аль-Саєді. Характеристика складу дисциплінарних проступків державних службовців за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 272–275. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/64.pdf (дата звернення 25.02.2023).

13. Грищенко, Роман. Характеристика об'єкту дисциплінарного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 71–75.

14. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 року № 551-XIV. Дата оновлення 21.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

15. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення 08.08.2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 15.02.2023).